

Det sjæleliges tidsalder

Af *Nicht gerettet*, 2001

PETER SLOTERDIJK

Vi er i almindelighed ikke vant til at sætte begrebet tidsalder i forbindelse med sjælelige forhold. Forståeligt nok, eftersom vores historiske fokus først og fremmest er rettet mod de begivenheder og kræfter, som politisk, religiøst og kunstnerisk har skabt epoker, mens vi så godt som aldrig betragter de psykiske faktorer, der er knyttet til de menneskelige vilkår, i et evolutionært lys. Men naturnødvendigt er al menneskelig historie altid også historien om sjælelige forhold, og disses skiften og overgange ligger hele tiden bag, når man taler om "det menneskelige" og truslerne mod det fra fremmedgørende kræfter. Analogt med den klassiske skelnen mellem oldtiden, middelalderen og nyere tid vil jeg her – uden yderligere argumenter og uddybninger – præsentere den især af Gotthard Günther inspirerede tese, at også det sjæleliges fænomenologi kender tre verdens- eller tidsaldre: en animistisk oldtid, en subjektivistisk eller personalistisk middelalder og en asubjektivistisk eller kybernetisk nyere tid.

Man kan fortolke denne treleddede udvikling af det sjælelige som en historie om det sjæleliges fremadskridende afsubstantialisering eller – om man vil – funktionalisering. Bevægelsen fra animisme til subjektivismen eller personalisme og derfra til kybernetik leverer mønsteret for alle episoder i de narcissistiske menneskehedskrænkelsers historie. Der er meget, der taler for, at hele rækken af tidsaldre i en ejendommelig forkortning er til stede i ethvert nutidigt individ. I ethvert menneske af moderne tilsnit skjuler der sig formentlig to krænkede forgængere: en krænkede animist fra den sjælelige oldtid, der i begyndelsen af højkulturernes æra blev trængt tilbage af en subjektivistisk og personalistisk omformning af

det sjælelige; og en krænkede personalist, der efter at den tekniske tidsalder melder sin ankomst må erkende at være blevet overhalet af asubjektivistisk-mekanistiske begreber om det sjælelige. Hos ethvert moderne individ må man derfor regne med en vis tilbøjelighed til at lade den overhalede vende tilbage, ja endog med et latent beredskab til i opposition mod den nyere tid at forbinde sig med den sjælelige oldtid eller middelalder (hvorfor der findes to forskelligt daterede måder at undslippe moderniteten på, en personalistisk-monoteistisk og en animistisk-polyteistisk).

Først på baggrund af tidsaldermodellen lader det sig afgøre, hvad begrebet om det humane dækker over. Human er først og fremmest det nyes hensynet til det gamle efter sejren. Humanitet var først ikke andet end personalismens historiske kompromis med animismen, efter at hin havde sat sig igennem mod denne. Endnu i dag kan vi vedkende os humanismen som vores "antikke arv", i det omfang vi selv forstår nødvendigheden af at gentage overgangen fra den monovalente til den divalente tænkning. Når det sejrige menneskelige menneske fra den personalistiske middelalder kunne overvinde sig til at bekende, at intet menneskeligt var ham fremmed, så var der dermed sagt, at også i den højkulturelle personalistiske orden af relationerne mellem Gud, sjæl og verden er det nødvendigt at integrere og tolerere visse animistiske drivkræfter, som det så alligevel var den gamle avantgardes evolutionære bestemmelse at måtte overskride.

Oprikelig humanitet opstår som højkulturel humor i omgangen med det, som hos os selv eller vores naboer dog ikke er så højkulturelt endda. Hu-

manistisk humor er nutidens nedladdenhed over for den overvundne, men ikke forsvundne fortid. Den modererer omgangen med de indre arkaismer. Når mange kirurger bærer amuletter, så er det tegn på humanitet ikke at gøre grin med det. Blottet for humor bliver den metafysiske personalisme i reglen kun i det øjeblik, han forsvarer sin substans: den monoteistiske etik og ontologis ubetingede førerstilling i forhold til de polyteistiske sæder. Om disse må han allerede i den fase, hvor han tager tilløb og støder fra, tale som om uantagelige vederstyggeligheder og regressioner. Gennem studiet af den gamle religionshistorie kan man overbevise sig om, at for den antikke menneskehed betød overgangen til personalistisk-monoteistiske verdensbilleder og tros-holdninger en krise, rig på ofre, som overalt efterlod krænkede animister. For den indre freds skyld måtte den nye formation have forsoningsformler for den animistiske trang i beredskab.

I psykhistorisk henseende er humanismen en semi-animisme, som varetager kompromiset mellem den sjælelige middelalder og den sjælelige oldtid. Det katolske univers med dets kult af helgener, jomfru Maria, det hellige hjerte og med dets dragning mod radikal mystik kan kun forstås, hvis man holder sig for øje, at det var det katolske årtusinds religionshistoriske opgave at tilgodese og integrere den uovervindelige animistiske part. Endnu mere imponerende er syntesen mellem magisk urreligion og nyere braminisk metafysik udviklet i hinduismen.

Det er plausibelt at tage et analogt kompromis i betragtning i den aktuelle overgangskrise mellem den personalistiske middelalder og den nutidige tekniske civilisation. Antiteknologiske ressentimenter fører ikke til andet end dannelse af subkulturer, som bliver befolket af overhalede med deres typiske mystifikationer; de lider af den uheldelige dobbeltmoral at tænke førteknologisk og at leve teknologisk. Den, der tror på det intelligente potentiale, kommer ikke uden om at arbejde for et fornyet historisk kompromis mellem det sjæleliges formationer. Som sagerne står, vil dette komme til udtryk på to niveauer – på den ene side som et forlig mellem kybernetik og personalisme, på den anden som et kompromis mellem maskinkultur og animisme. For

at opnå human plausibilitet må den herskende mekanistiske ontologi udvikle en stærk ny dannelseside. Denne omtænker uundgåeligt en psykhistorisk dimension, der er mere kompleks end dens højkulturelle forgængere. I kraft af den kybernetiske og systemiske intelligenskultur er den jødiske personalisme, den kristne platonisme og den stoiske humanisme blevet trængt tilbage i reaktionære positioner. En position er reaktionær, hvis den kun kan ytre sig som protest og ikke giver mulighed for at tænke videre. Den klassiske humanisme, der var blevet til som personalistisk varetagelse af den ydmygede animisme er i dag stort set udtømt, ja, den er selv blevet ydmyget og bragt i defensiven. Forgæves tager den sin tilflugt til "værdidebatter". Den højere formidling kan nu kun præsteres af det mekanistiske moderne, som må træde frem som den større menneskelige kraft. Man må blive kybernetiker for at kunne forblive humanist.

Af en tekno-human kultur, der vil være mere end et succesrigt barbari, kræves frem for alt to ting: psykologisk dannelse og kulturel oversættelighed. Matematikerne må blive digtere, kybernetikerne religionsfilosoffer, lægerne komponister, datalogerne shamaner. Har humanitet nogensinde været andet end kunsten at skabe overgange? Ligger polerne langt fra hinanden, bliver kunsten en sjældenhed og misligholdelse af forbindelsen mellem dem sandsynlig. Men hvis mennesker er maskinbyggende dyr, er de i endnu højere grad metaforisk væsener. Så snart det lykkes at drage fremtidens intelligente maskiner ind i semi-personalistiske og semi-animistiske udvekslingsspil med mennesker, bør man ikke være bange for menneskers venskabsforbindelser med deres robotpartnere. Det er vor tids opgave at udvikle en postmoderne humor, der gør det muligt for kybernetikere at omgås kollegialt med voodooopræster, mullaher og kardinaler. Hvorfor skulle mennesker, der bygger satellitter, dechifrerer genomet og transplanterer hjernevæv, ikke være i stand til at forstå, at det i visse henseender stadig er meningsfuldt at opfatte mennesket som Guds udtrykte billede, som bærer af umistelige rettigheder og som medium for indflydelsesrige forfædre? Det kunne bidrage til det historiske kompromis mellem kybernetik og perso-

nalisme, hvis man i Bayern ad lovgivningens vej foreskrev ophængningen af krucifikser i computerlaboratorier og operationsstuer – uanset hvad de døde sjæle i Karlsruhe ville mene om det.

Selv om robotterne skulle have overbevist sjælen i den tekniske tidsalder om, at den ikke kan være, hvad den engang anså sig for, så bliver der for den afsubstantialiserede sjæl den stolthed tilbage diskret at lide under denne krænkelse. Dens sorg er dens værensbevis. På toppen af den mekanistiske modernitet gentager menneskelighedens fødsel sig i mange individer ud fra deres viden om livets skrøbelighed

midt i de mest avancerede sikkerhedsarkitekturer. Fordelen ved at være teknolog var aldrig større end nu. Inden for den højteknologiske medicin vil det humane kompromis være at finde, lige så længe der findes læger, som på fair betingelser deler den ulempe med deres patienter at være et menneske.

På dansk ved Knud Michelsen

© Trykt med tilladelse fra forfatteren og Suhrkamp Verlag

